

ÜMUMİ PEDAQOGİKA, PEDAQOGİKANIN VƏ TƏHSİLİN TARİXİ

UOT 78.01:37.02

Jalə Qədimova

Pedaqoji elmlər doktoru, professor
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
AZ 1000, Bakı ş., Üzeyir Hacıbəyli küçəsi, 68
e-mail: jale.gadimova@mail.ru

ÜSLUB VƏ MUSİQİ SƏNƏTİNDƏ ONUN XARAKTERİSTİKALARI

Açar sözlər: yaradıcı metod, üslub, musiqi spesifikasi, pedaqoji oriyentasiya, musiqi obrazı

Cəmiyyətin və mədəniyyətin inkişafının müxtəlif dövrlərində tarixi meydana çıxan ideya-estetik prinsiplər yaradıcı metodların dəyişməsində öz ifadəsini tapır. Məhz yaradıcı metod üslubların yaranmasını və xarakterini bizə izah edir.

Üslub – müxtəlif formaların ifadəliliyinin ümumi xarakteridir. Üslub – bədii metodun vahidliyində əks olunan formalar əlaqəsidir.

Musiqi sənətinin spesifikasi digər sənət növləri ilə müqayisədə, hər şeydən əlavə, mənimsəyən subyektin fantaziyası və ya təxəyyülünün qiyməti ilə ortaq ölçülüdür. Burada musiqi obrazının özünəməxsus informativliyi və çoxcəhətliyi assosiativ əlaqələrin inkişafına, ifadəlilik vasitələrinin tipləşdirilməsinə gətirib çıxarır.

Pedaqoji oriyentasiyanın təməlini təşkil edən üslub problemi həm musiqi və digər sənətlər arasındakı prinsiplərin ümumiliyi üzə çıxartmağa, həm də bu və ya digər üslubun ifadəliliyinin dolğunluğundakı, onun sisteminin hüdudlarından kənara çıxmaq imkanlarındakı fərqləri qeyd etməyə imkan verir.

Жаля Кадимова

СТИЛЬ И ЕГО ХАРАКТЕРИСТИКИ В МУЗЫКАЛЬНОМ ИСКУССТВЕ

Ключевые слова: творческий метод, стиль, специфика музыки, педагогическая ориентация, музыкальный образ

Идейно-эстетические принципы, появляющиеся на исторической арене на разных этапах развития культуры и общества, проявляются в смене творческих методов. Именно творческий метод разъясняет нам возникновение и характер стилей.

Стиль – общий характер выражения различных форм. Стиль – связь форм, отражающаяся в единстве художественных методов.

Специфика музыкального искусства в сравнении с другими видами искусства, помимо всего, соразмерна значению фантазии или воображения осваивающего субъекта. Здесь своеобразная информативность и многосторонность музыкального образа приводит к развитию ассоциативных связей, типизации средств выразительности.

Проблема стиля, составляющая основу педагогической ориентации, позволяет выявить как принципиальную общность между музыкой и другими искусствами, так и подчеркнуть различие между полнотой выразительности того или иного стиля, возможностью выходить за пределы его системы.

Jala Kadimova

STYLE AND ITS CHARACTERISTICS IN MUSIC

Keywords: creative method, style, specific character of music, pedagogical orientation, musical image

Ideological and aesthetic principles that have historically emerged in different periods of the development of society and culture are reflected in the change of creative methods. It is the creative method that explains to us the origin and nature of styles.

Style is the general nature of the expression of various forms. Style is the relationship of forms reflected in the unity of the artistic method.

The specific character of the art of music, in comparison with other types of art, above all, has a shared value with the imagination or fantasy of the mastering subject. Here, the peculiar informativeness and versatility of the musical image leads to the development of associative relations, classification of means of expression.

The problem of style, which forms the basis of pedagogical orientation, allows us to reveal the fundamental commonality between music and other arts, as well as to note the differences in the completeness of expressiveness of a style, its ability to go beyond its system.

İncəsənətə vahid bədii sistem kimi baxılması bilavasitə və mütləq bizi yaradıcı metod, onun vasitəsilə isə üslub problemi məsələsinə yaxınlaşdırır. Düşünürük ki, məhz adı çəkilən tədqiqat «müstəvi»si pedaqoqa imkan verir ki, musiqini incəsənət sistemində təqdim etsin, cəmiyyətdə bədii «aura»nın vahidliyini açıqlaya bilsin. Pedaqoq yaradıcı metodu bədii vahidliyin əsası kimi təqdim etməlidir. Cəmiyyətin və mədəniyyətin inkişafının müxtəlif dövrlərində tarixi meydana çıxan ideya-estetik prinsiplər yaradıcı metodların dəyişməsinə öz ifadəsini tapır. Həyatı məzmunun bədii məzmununa çevrilməsi üsulu olan yaradıcı metodda forma təşkilinin yolları və ilkin mövqelər gizlənməmiş, hakim estetik zövqün əsasları yer tutmuşdur. Məhz yaradıcı metod üslublarının yaranmasını və xarakterini bizə izah edir. Tədris-tərbiyə «tamaşa»sı prosesində tələbənin diqqətinə çatdırmaq lazımdır ki, yaradıcı metod anlayışı ictimai gerçəkliyin nəinki incəsənətin məzmunu ilə, həm də onun estetik qanunları ilə sıx əlaqəsini ifadə edir. sonradan, yaradıcı metodda insanların öz tarixi vəzifələrinə praktiki münasibəti və onların həyat anlayışı estetik cəhətdən birləşir, ideallar və gerçəkliyin elə bir xüsusi münasibəti qurulur ki, o, bədii obrazın strukturunu formalaşdırır.

Yaradıcı metodun daxilinə nüfuz etmədən biz bədii üslubu anlaya bilmərik. Üslub nə deməkdir və musiqi sənətində onun xarakteristikaları hansılardır?

Üslub – müxtəlif formaların ifadəliliyinin ümumi xarakteridir. Üslub – bədii metodun vahidliyində əks olunan formalar əlaqəsidir. Üslub – formaların əhvalında, əlaqəsində, yaxınlığındakı qanunauyğunluqlardır ki, bu formalar nəinki konkret əsərin xüsusi məzmununu ifadə etməyə, həm də tarixin müəyyən mərhələsində insanın təbiətə və cəmiyyətə münasibətinin ən ümumi əlamətlərini təsvir etməyə imkan verir. B.Vipperin dediyinə görə, üslub – mürəkkəb, hərtərəfli, kompleks anlayışdır. Üslubun mahiyyəti məhz ondadır ki, onu əlamətlərin hansısa ümumiliyi, cəmi, məcmusu, hətta demək olar ki, dövrün real gerçəkliyini, onun estetik ideallarını, onların bədii obrazlarda interpretasiyasını və bu interpretasiyanın bədii təcəssüm üsullarını özündə birləşdirən əlamətlər sistemi müəyyən edir.

Bədii üslub – sənətsünaslığın genişmiqyaslı kateqoriyalarından biridir, onu bədii ənənə, bədii proses, bədii mentalıq kimi anlayışlarla bir sıraya qoymaq olar. Üslubun köməyi ilə bir çox sənətsünaslıq kateqoriyalarının – məsələn, bədii qanun, bədii məktəb, yaradıcı tərz və s. çərçivəsi və məzmun səviyyəsi ortaya çıxır. R.Abdullayeva qeyd edir ki: «Bədii üslub kateqoriyasının köməyi ilə müxtəlif planlı və müxtəlif qaydalı yaradıcılıq hadisələri xarakterizə olunur, üslub əlamətlərinin müəyyən edilməsi əsasında estetik nəzəriyyələrin mühüm müddəaları və incəsənət tarixinin geniş fraqmentləri qurulur» [2]. Azərbaycan alimi qeyd edir ki, üslubun idrak imkanları son dərəcə çoxölçülüdür və onunla əlaqədardır ki, «üslub bədii təzahürlərin az qala bütün cəmini təsbit edir, məkan, zaman və istənilən bədii dövrün, istənilən incəsənət əsərinin formasının

aspektlərini bir yərə cəmləyir» [3]. Eyni zamanda, üslub insanın sosial təcrübəsinin xarakterik aspektlərini əks etməyə qadirdir və bədii mədəniyyətdə insan başlanğıcının daimi iştirakını təsbit edir.

İstənilən stilistika sisteminin məlumat baxımından dolğunluğu həm yerli, həm də global təzahürləri özünə çəkir.

Global amillərin təcəssümü, ilk növbədə, bədii mədəniyyətdə həmin tarixi dövr üçün gerçəkliyin ümumi bədii eyniləşdirmə üsullarının təsbit edilməsi ilə əlaqədardır. Bununla yanaşı, incəsənət konkret xalqın həyat gerçəkliyini təsvir etməyə, tipik xarakterləri öyrənməyə başladığında, üslubun fərdiləşməsi prosesi başlanır.

Üslubun, bəlkə də digər sənətlər üçün kafi ümumi tərfi, musiqidən söhbət getdikdə bəzi cəhətlərdən daha da detallaşdırılmalı və xüsusilə izah edilməlidir. Musiqinin spesifikasiyası tədqiqatçıların diqqətini forma, janr, yazı üslubu, onların immanent hesab olunan inkişafı məsələlərinə yönəlmişdir. Lakin, müxtəlif üslub oriyentasiyası burada da bəzi ifadəlilik vasitələrinin xüsusilə nəzərə çarpdırılmasını, bəzilərinin isə «sıxışdırılması»nı, eyni yazı üsullarının qeyri-bərabər şərhini və əsasən hər bir halda onların üslubun qanunauyğunluqlarına tabe olan yeni ahəngini nəzərdə tutur.

Musiqi sənətinin spesifikasiyası digər sənət növləri ilə müqayisədə, hər şeydən əlavə, mənimsəyən subyektin fantaziyası və ya təxəyyülünün qiyməti ilə ortaqlıq ölçülüdür. İstənilən sənətdə yaradıcı başlanğıc dinləyicinin, tamaşaçının hiss və düşüncələrinə potensial təsir göstərir. Bu zaman yaradıcı proses ədəbiyyat, rəssamlıq, teatr əsərlərini mənimsəyənlərdə, nə qədər fərqli olsa da, konkret obrazlarla şifahi və ya görmə ilə stimullaşdırılır. Musiqi ilə müqayisədə istənilən sənətdə mövzu və anlayışın qiyməti tipoloji olaraq daha aydın olacaq. Musiqi sənəti, ən güclü emosiyaları oyatmaqla yanaşı, mənimsəyən şəxsin təxəyyülü üçün daha geniş sahə saxlayır. Musiqi dinləyicinin əhval-ruhiyyəsini qaldıraraq və heyrləndirərək, onun üçün müəyyən hədlərdə «tamamlamaq» sərbəstliyi verir. Bəstəkar bu sərbəstliyi məhdudlaşdırmaq istədikdə sözün, proqramın, təcəssüm etmənin köməyinə müraciət edir, bu birlikdə digər sənətlər yaradıcı prosesi sanki konkretləşdirir.

Musiqi obrazları öz mahiyyətinə görə çox spesifikdir və onların formalaşmasının özü əvvəlcə digər sənətlərdən sinkretik asılılıqda, sonra isə müstəqil və sonuncularla yeni sintezdə baş verir. Musiqi obrazının özünəməxsus informativliyi və çoxcəhətliyi assosiativ əlaqələrin inkişafına, ifadəlilik vasitələrinin tipləşdirilməsinə gətirib çıxarır. Bu, öz növbəsində, ona səbəb olur ki, ümumiləşdirilmiş obraz öz istiqamətində düzgün qiymətləndirilir, onun geniş anlaşılan mənası isə dinləyicilərin təxəyyülünə dayanmadan təsir edir. Bu səviyyədə tipləşdirmə başqa sənət sahələrinə xas deyil. Məsələ bundadır ki, musiqi üçün bu və ya digər süjetlər seçilir, interpretasiya bu və ya digər istiqamətdə gedir. Musiqinin spesifikasiyası özlüyündə süjetə, demək olar ki,

tamamilə məhəl qoymamağa və bütövlən musiqi konsepsiyasını formalaşdıran yalnız xarakterik obrazlar sahəsinə diqqətli cəlb etməyə imkan verir.

Hər hansı bir üslubun daxilində musiqi daha asılı vəziyyətdə ola bilər, digərinin sisteminə isə açıq-aydın ön plana çəkilə bilər. Sənətlər dairəsində vəhdətə nail olduqda belə, musiqinin spesifik imkanları, özünün bədii təfəkkürünün daha az əyaniliyi ilə, onun digər növlərdən daxilən ayrılmasına, onlarla birləşdikdə isə – mürəkkəb qarşılıqlı təsirə səbəb olur. Bununla bərabər, musiqi sənəti digər sənətlərə – zaman və məkan sənətlərinə – geniş surətdə meyli edir və onlarla gah «kiçik», gah da «böyük» sintez əmələ gətirir. Həm də sənətlərin sintezi daim «tərkib hissələrin» xüsusi kontrapunktuna əsaslanır, hər birinin öz səsi olan müxtəlif sənətlər polifoniyasına yaxınlaşır.

Beləliklə, müasir dövrdə tədris-tərbiyə prosesinin humanitarlaşdırılması probleminin interdisciplinar həllinə sənətsünaslıq nöqteyi-nəzərindən yanaşma bizi maraqlandıran dövr çərçivəsində musiqinin və digər sənətlərin ümumi inkişaf istiqamətlərinin müəyyən edilməsini nəzərdə tutur. Qeyd edək ki, məhz pedaqoji oriyentasiyanın təməlini təşkil edən üslub problemi həm musiqi və digər sənətlər arasındakı prinsiplial ümumiliyi üzə çıxartmağa, həm də bu və ya digər üslubun ifadəliliyinin dolğunluğundakı, onun sisteminin həddlərindən kənara çıxmaq imkanlarındakı fərqləri qeyd etməyə imkan verir. Burada aşağıdakı məntiqi silsilə mümkündür: mövzunun, süjetin və onların interpretasiyasının ilkin ümumi məsələlərindən – obrazların və onların inkişafının spesifikasiyasının dərinliyinə getmə – və bədii üslubun, müxtəlif sənət növlərinin tarixi münasibətlərinin ümumi məsələlərinə yeni əsasda qanunauyğun qayıdış. T.Livanovanın fikrini misal gətirək, o, yazırdı: «...musiqi digər müxtəlif sənətlərlə ittifaqa, əməkdaşlığa girə bilər, bu və ya digər üslub sisteminin yaranmasında iştirak edə bilər, yaxın sənətlərin inkişaf etdiyi istiqamətdə hərəkət edə bilər. Sənətlərin münasibəti hər zaman dialektikdir: onların sisteminə nəticədə ümumi vəzifələr həll olunur, lakin onlar müxtəlif cür həll olunur, buna görə də, prinsipcə, hər bir dövr üçün sənətlərin sadə toplusu yox, səciyyəvi sənətlər sistemi mövcud olur» [1]

Musiqi fənlərinin tədrisində sənətsünas oriyentasiyası ısrarla təlqin edir ki, musiqinin araşdırılmasını başqa sənətlərdən təcrid etmək lazım deyil, əksinə, daim ətrafda, bədii yaradıcılığın digər sahələrində baş verənlərə nəzər salmaq lazımdır. Əks halda bir çox hadisələr sona qədər yaxud tam izah edilməmiş qalacaq. Musiqi – sənətlər sisteminə, lakin onun mürəkkəb spesifikasiyasını nəzərə almaqla. Fikrimizcə, bu, müasir dövrdə və başlıca olaraq, musiqinin «Musiqi tarixi» fənni çərçivəsində tədrisinin ikinci perspektiv yoludur.

Sonda problemin nəzəri dərk edilməsinin əsas məqamlarını qeyd edək. Musiqi təhsilinin humanitarlaşdırılması ixtisaslaşdırılmış biliyə tamamilə zidd deyil, əksinə, onunla təbii şəkildə uyğunlaşmağa və özlüyündə musiqi-pedaqoji ideyaları dərinləşdirməyə qadirdir. Müasir musiqi pedaqogikası nəzəriyyəsinin

problemlərinin müəllif görüşü, ilk öncə, musiqini mədəniyyətin bir parçası kimi dərk etmək və onu müəyyən tərtibatda təhsil alan gənclərə çatdırmaqdadır. Bununla yanaşı, dar ixtisas problematikası çərçivəsindən kənara çıxma münasibətlərin, əlaqələrin və eyni zamanda, müxtəlif sənət növlərinin inkişaf yolunda fərqlərin kompleks tədqiqini nəzərdə tutur. Nəticədə hər hansı bir dövrün bədii həyatı incəsənətin və mədəniyyətin digər tərkib hissələrinin cəm halında bütöv bir orqanizm kimi fəaliyyəti şəklində təqdim olunacaq.

Yuxarıda qeyd edilən bütün problemlər ixtisaslaşdırılmış bilik mövzudur. Mövzunun məna aksentləri – musiqi pedaqogikasının humanitarlaşdırılması, biliklərin kulturoloji və sənətsünaslıq aspektlərində dərinləşdirilməsi – müasir musiqi pedaqogikasının taleyüklü problemləri kimi müzakirəyə çıxarılır. Beləliklə, problemin pedaqoji təqdimatı prosesində Azərbaycan musiqisinin əsas məzmun parametrləri geniş tarixi-mədəni və sənətsünaslıq kontekstində modelləşdirilir. İnterdissiplinar kontaktlar kənar bir şey deyildir, onlar hər bir elmin başəriyyətin biliklərinin vahid sahəsi kimi inkişaf məntiqində yer alıb və təbii şəkildə onun genişlənən sistemə daxil olur. Analoji proseslər müasir dövrdə nəinki musiqi tədrisi və tərbiyəsi haqqında biliyə çevrilən, həm də insan haqqında digər elmlər sırasının bərabər hüquqlu iştirakçısı olan musiqi pedaqogikasını da əhatə edir.

Məqalənin elmi yeniliyi: Pedaqoji oriyentasiyanın təməlini təşkil edən üslub problemi musiqi və digər sənətlər arasındakı prinsiplial ümumiliyi üzə çıxarmağa imkan verir.

Ədəbiyyat

1. Abdullayeva R.Q. İnformasiya mədəniyyətində bədii üslubun problemi. Bakı: Elm, 2003.
2. Tağızadə İ.M. İncəsənətin qarşılıqlı əlaqəsi. Bakı: Azərənəşr, 1996.
3. Paşayev Ə., Rüstəmov F. Pedaqogika. Bakı: Elm, 2003
4. Mehrabov A.O. Pedaqoji prosesin optimallaşdırılmasının psixoloji-pedaqoji məsələləri. Bakı: Elm, 2011

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 09.02.2021

Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 12.02.2021

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 15.03.2021

Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru Mələhət Məmmədova

ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 saylı qərarı ilə çap olunur.